

Ավետիք Իսահակյան

Սասնա Մհեր

ՎԻՊԵՐԳ

ԱՌԱՋԻՆ ԳԼՈՒԽ

Ելավ քաջ Դավիթ՝ իշխան Սասունա,
 Կրոնիկ խոյացավ ի Մսրա վրրա:
 Ու նրա ետնուց Խանդութ մեծ Տիկին
 Լիր_լրումն առավ,
 Լույս աշխարհի բերավ
 Մեկ արու զավակ՝ տեր ու ժառանգին
 Չոչանց աթոռքին, Սասնա աշխարքին:

Ու հնուց ավանդ սուրբ սովորութքով
 Ժողվեցան եկան Չոչանց Տան պետեր
 Մանկան բարորի բինդերու փոխան
 Գութանի շղթան փաթեցին վրան,
 Ու ասին իրար Ազնանց ավագներ,-
 -Թե կոտրեց տղան կապանքն երկաթին,
 Նա ազատ կուզե ու կրնա ձեռնել,

Նա մեր ցեղեն է՝ առյուծ հոր որդին:

Մանուկն էր. ճըչավ, ճըկեց ձեռն ու ոտ,
Կոտրեց շղթայի ամեն հողն ու գող:
Համբավը տարան կովի դաշտ՝ Դավթին.
Ու պատգամ ճամփեց Դավիթ Խանդութին.

__Իմ ակն-արեգակ հորըս անունով
Իմ կորյուն որդուս
Կանչեցեք Մհեր.
Նա պիտի դառնա մեր աշխարհին տեր,-
Ով գերկաթն իշխե՛ իշխանն է մարդուս:
Ու չար օրն հասավ՝
Մահացավ Դավիթ՝ դյութագրն-առյուծ,
Մահացավ Խանդութ սրտի կսկրծուց.
Մնաց որբ-մանուկ, անհեր ու անմեր
Իրենց մեկ հատիկ գավակը՝ Մհեր:

Ու Դավիթ եղբայր, ճնճըղափորիկ,
Ելավ, տիրացավ Սասման անառիկ,
Տեր դարձավ Դավթի գանձին ու կայքին,
Որ պահե, շահե Սասմա ժառանգին:

Մհեր թեև դեռ տղա էր տկար,
Իրեն ուժի տեր Սասուն մարդ չկար:
Հոր նման պարթև, աչքերն՝ ակն-արև,
Հայացքն՝ արծվենի, ճակատն՝ արքենի,
Մազերը՝ բոց-հուր,

Մեջք ու բազուկներ՝ պողպատիկ ու կոտ:
Յոթ մարդու կերը կուտեր մեկ ժամով,
Ով տարով կաճեր՝ նա կաճեր ժամով:
Վես էր բնութքը, խրոխտ ու ըմբաստ,
Հրով, խանդով վառ.
Չայրույթքի պահին՝ մթար ու մլար,
Հանց որ Նենրութ սար:

Սասնա սեպ սարեր ոտներն անդունդին,
Գլուխն՝ երկնքին, ամպին ու շանթին,
Կրվագեր Մհեր շանթի ետևեն,
Փետուր կպոկեր արծվի թևեն:

Հորեղբայրն ասավ Մհերին մեկ օր.
-Գլուղի հոտաղներ կերցրրին բոլոր
Մեր հանդն ու ածու. Գընա,ակը տու,
Բան արա, որդի, պարապ մի՛ նստի:

Ու կելներ Մհեր առավոտ-լուսին,
Կրկապեր ուսին
Գոմշենի մախաղ՝ հացով ու թացով,
Կերթար ժուռ կուգար Սասնա դար-դուրան,
Կրհսկեր Սասնա հանդ ու հանդաստան:

Սասնա դար-դուրան՝ աղբյուր հազարան,
Նման սուրացող սեգ առյուծներուն՝

Բաշերն արծաթի՝ փռած քերծերուն:

Կրթիկներ Մհեր աղբրանց ակին,
Ողջ հացը կուտեր մեկ բրդուճ արած,
Ու օրը բոլոր կըմնար քաղցած:
Իրիկուն տուն դարձին կասեր հորեղբոր.
-Էսօր էլ օրըս անցավ անոթի:
-Ինչո՞ւ, այ որդի,
Սասմա մեր հանդեր լիքն են սինձ, բանջար,
Քաղե՛, կե՛ր, ինչո՞ւ կմնաս անճար:

Կելներ Մհեր

Գուշպերու մեջ կըսողոսկեր,
Ու վայրենի մեղուներու
Խորիսխն ազնիվ կըհավաքեր,
Կուտեր Մհերն ու կուժովնար:
Կըմագլցեր քերծերն ի վեր,
Արծիվներու վես բներեն
Կըհավաքեր ձվերն ամեն,
Ժեռ քարերը իրար կուտար,
Բոց կհաներ ժեռեն զնար,
Կրակ կաներ, կըխորովեր
Արծվի ձվեր,
Կուտեր Մհերն ու կուժովնար:
Կոլորտեր որսի համար
Շամբերու մեջ Անգղա գետի,
Անտառներով մութ ու մըլար,
Առանց հունի, արահետի,
Ու կըվարգեր հովերու հետ

Փապերու մեջ ու վիհերու,
Ետն ընկած կրքնկներ
Վարագներու խենթ գիհերու:
Կելներ Մհեր լեռներու վիհ,
Հանց սուր աշտե,
Կատար ու քերժ, ամենաբերձ,
Ուր չի հասել վիթն իր ոտով,
Հավքն իր թևով,
Ու կրնձեներ խանդով խրոխտ,
Արծրվի պես,
Ազատ ու վես:

Գոռուն-գոչուն Անտոկա քաշեն
Մեկ հեղ մեկ վեմ-քար
Փլել ու կուգար
Չոջանց ոչխարի փարախի վրեն:

Մհերն էր. վագեց, թիկունքը հզոր
Քարին դեմ տվավ, քարը կանգ առավ,
Ու մինչ էսօր
Կրմնա կանգուն՝ փարախի գլխուն:

Իրիկուն տուն դարձին՝ ասավ հորեղբոր.
-Սասնա ժեռ քարեր շեղբերու նրման
Տրեխներն ոտիս՝ մաշեցին, կերան:

-Կարկրտի, հագի, ասավ նեղսրտած
Ճնճրդափորիկ:

-Քրթննշաց Մհեր ու լարեց անահ
Աղեղն հոնքերու՝ հորեղբոր վրա:

-Էս դենն մեկ օր ձորձանք պիտի գա,
Քաջք է աժդահա, վիշապ գարհուրիկ,
Չի լսե սաստի, ոչ էլ խրատի:
Ահր սիրտն առած
Խոսեց կնոջ հետ Ճնճղափորիկ:
Ու խորհուրդ արին,
Որ մեկ պատճառով, հնար-հնճարով,
Վանեն Մհերին
Տնեն ու տեղեն.
Դավով ու խաբով, մեկ անդարձ ճամփով,
Վտարեն իսպառ Սասունա հողեն:
Որ իրենց որդին՝ Փոքրիկ-Ճնճղիկ,
Որ գիր կըստրվեր Մարութա սուրբ վանք,
Դարձնեն տեր-ժառանգ
Ազնանց աթոռքին,
Իշխան տիրական Սասանց աշխարհքին:

Ելան ճամփեցին շոջ-Վերգոյի հետ
Մանուկ Մհերին, պարեն-պաշարով,
Կապուտկողի բերդ,
Խանդութի հոր քով:

-Քո շոջ պապ, Մհեր,-
Հորեղբայրն ասավ,-

Քո կարոտն ունի,
Գնա, մայրիկ տես, աշխարհ պտըտի,
Բան սովրի, որդի:

Ու եկավ Մհեր, հասավ Կապուտկող,
Իրեն պապի հող:
Յոթ տարի բոլոր մնաց պապաոնց տուն:
Մկունք կըխաղար քեռիներու հետ,
Կելներ ոսկեսար,
Ու նրանց հավասար՝
Կոիվ կըմտներ՝ հագած ճոշ-ասպար:

Եղավ որ պապը օրն հասավ, մեռավ:
Ու Թևա-Թորոս՝ անդրանիկ քեռին,
Կանչեց Մհերին, ծաղրերես ասավ.
-Տո՛, տխմար Մհեր, դու չգիտե՞ս, որ
Քո հոր բռին էր Սասունը հզոր.
Քո հայրը ուներ տրկերով ոսկի,
Հողեր ու գյուղեր, ավան ու ապատ,
Հուր-հրեղենն ձին,
Ու Թուր- Կայծակին:
Դու հիմի անհող քաշ գաս մեր դռա~ն.
Հորեղբայրդ ուտե քու հորըդ գանձը,
Դու օտար երկիր մաշես քու անձը:
Վա~յ Չոջանց խելառ, մուխըդ չմարի:

Մհերն էլ եկավ,
Լախտը ձեռքն առավ,
Ճամփան ոտքն առավ,

Վարդեց ու ահապ Բանձրաթող Սասուն:
Որ եկավ Սասուն, ծունր իջավ գետին,
Համբուրեց հողը Սասնա աշխարքին.
Ու սուրաց հանց նետ` դեպ Առյուծաբերդ,
Ազնանց հնուց երդ:

Իրիկնաժամին մտավ դարպասն հոր,
Ու լցված սրտով ասավ հորեղբոր.-
-Ես լինե՛մ Սասնա ժառանգ ու իշխան,
Ինձ էսպես ձգես ուրիշի դռա՞ն...

Խոսքը դեռ բերնին` Ճրնճրղափորիկ
Ոտ գարկեց տարփին,
Գոռաց անատիկ.
-Անիծվի էն մարդ, որ մեծ-սիրտ որբին
Թնի տակ կառնի ի վեր աշխարհին:
Լախտն առավ Մհեր, որ գարկեր նրան,
Ձեռը չգնաց հորեղբոր վրան:
Գագագեց սաստիկ Ճրնճրղափորիկ
Գոռաց ահատիկ,
Ու մահակն առավ,
Ծեծեց Մհերին, տնեն դուրս արավ:
Ետ դառավ Մհեր, որ գարկե նրան,
Նորեն Մհերի ձեռքը չգնաց
Հորեղբոր վրան:
Ու ելավ գնաց լալով, լաց-աչքով,
Եկավ հոր ու մոր գերեզմանի քով,
Թողություն խնդրեց հորեն ու մորեն,
Հեռացավ Սասնա հողեն ու ջրեն:

ԵՐԿՐՈՐԴ ԳԼՈՒԽ

Մհեր գուրկ ու մերկ, ծարավ, անոթի
Ու վտարանդի
Հեռուն աչքն առավ.
Ճամփան ոտքն առավ,
Գնաց ու հասավ Ճապաղջուրի դաշտ.
Որ եկավ հասավ Ճապաղջուրի դաշտ,
Տեսավ ամառվա շոգին- կրակին.
Նստել է ծառի քաղցրիկ շրվաքին
Հարուստ մարդու մի կնոջ հետ մեկտեղ,
Կրխմե գինին, կուտե ձրվածեղ.
-Բարով քեզի, բարին քեզի,
Մհեր ասավ,
Անոթի եմ, հաց տուր ուտեմ:
Հարուստն ասավ,-Արտս գնա,
Խիճերն հանե, քաղհան արա,
Քրտինք թափե, հաց կուտամ` կե:

Եկավ Մհեր ճորտերու քով.
Տեսավ` ճորտեր
Եղունգներով, ագուռներով
Խիճ կրհանեն արտի հողեն,
Արտ կըմաքեն գուղձեն, կոշտեն,
Մոլախտտեն:

Ինքն էլ նման ձեռնեց գործին
Ծնկածալիկ, արևբոցին,
Մեջքակոտոր ու քրտնաթոր,
Դատեց, բանավ մինչև իրիկուն;
Եղավ իրկուն
Ճորտերու հետ դառ ու դադրած
Մտավ մեկ հյուղ` գեջ ու խավար,

Իրար վրա ելան ծվար:
Մեկ աստուճ հաց տըվին՝ ուտի,
Մեկ չոր խշտի՝ պառկի, քրնի;

Մհեր պառկեց, քուն չըտարավ.
Աչք չըփակեց ու ողջ գիշեր
Աշխարհի բան միտք կաներ միտք
Ջոջանց Մհեր.

-Ռամիկ չարադատ
Չոր կուտե
Հարուստ պարապ-մարդ
Մեղր կուտե;

Առտուն կանուխ ճորտեր բոլոր
Ելան ոտքի
Անխոս, անձեն կանգնան բանի;
Ու համբերեց մեկ-երկու օր,
Վրա երեքին
Խոսց Մհեր մեջ իր մտքին,
-Էս էլ կյանք չէ.
Էս չար մահ է,
Հացն ու ջուրը էս պիղծ տեղի-
Օձու լեղի...

Լախտը ձեռն առավ,
Ճամփան ոտքն առավ,
Գրնաց ու մտավ Ոստանա քաղաք;
Ու մեկ փոնապան
Մհերին առավ իրեն ձեռի տակ;

Մհեր օր բոլոր ջուր, փայտ կրկրրեր
Ու գիշերն անքուն՝ ալուր կըմաղեր,
Խմոր կըշաղվեր, խմոր կըզնդեր.
Գլուխը բարձին, աչքը շրկպած՝
Կրկանգներ ոտաց:
Իր բաժին հացը չէր բավե իրեն,
Հաց կատներ կուտեր ձեռն ընկած տեղեն;

Փոնապան տեսավ,
Բարկացավ, ասավ.
-Տո, ծակաչք, ծակփոր,
Սասունա վիշապ.
Ի՞նչ մնաց՝ ծախեն,
Կերար ողջ-բոլոր;
Աչքերը Մհեր խոլորեց վրան,
Վախեն ձեն ու ձուն կտրեց փոնապան,
Ու հացերն առավ, փակի տակ դրավ;
Մհեր մեկ մատով փականք կրկոտրես
Հացերը կուտեր:
Փոնապան նորեն սաստեց ու ասավ.
-Մհե՛ր, դու ինչո՞ւ փականք կրկոտրես,
Հացերը կուտես:
Ուրիշի հացին իրավունք չունես,
Օրե՛նք կա, օրե՛նք,
Պատի՛ժ կա, պատի՛ժ:

Պողպատ իր ուտեր վեր քաշեց Մհեր,
Ասավ զարմացած.
Էդ պատիժ, օրենք ես չեմ հասկանա:

Բա, էս օրե՞նք է՝
Գժվար բաները ես եմ անողը,
Համով բաները դու ես ուտողը,
Թե գանձ կապողը:
Ու Ոստան քաղքեն Մհեր
Միրտը խոլոր՝ չըվեց գընաց,
Եկավ հասավ Լաթարա հող,
Մտավ մեկ գյուղ:

Ռեան էր. առավ վեստ Մհերին,
Հանց որ ճորտի, հացափորի,
Ճամփեց կոռի,
Ճամփեց կոռի դաշտն ու մերին
Ու այգեստան ավատի տան:
Օրն է հասել,
Գեղջուկ, ոսմիկ արտն է հնձել,
Հունձը փնջել, բերել կալսել,
Ու կալի մեջ դիզել շեղջ-շեղջ
Յոլցլալեն ոսկի ցորեն:
Եկավ հեռվեն մեկ ծեր գուսան,
Ձեռքին քընար՝ գանգ մի եզան,
Եղջյուրներեն երեք կատ լար
Քաշած՝ ի վար:

Բարև տվավ, նստավ խորձին,
Չարկեց դաշըն պիրկ լարերուն,
Փառք երգեց ավուր հացին.

Փառք տվեք հացին
Ապա աստրժուն.
Հացն է աշխարքիս
Իսկն ազատություն:

Ասենք բուխ սրտով
Ռամիկին արև շատ.
Պահող-շահողին
Աշխարհ-արարատ:

Գովքն արեք ռամկին,
Ռամկի սուրբ գործին,
Ձեր ազատության,
Ձեր արդար-հացին:

Շարան-շարան երկնուց իջան
Հավք ու թռչուն,
Ծվվացին շուրջը կալին
Ու բաժիններն առան թռան:

Եկավ իշխան էն արտատեր,
Կիսեց տարավ ցորենի շեղջ.
Իրար ետնուց եկան հասան
Թե՛ գյուղապետ, թե՛ խանութպան,
Առան տարան բեռով-թեռով,
Հարկի դիմաց, վաշխ ու պարտքին
Իր աչքի լույս ցորեն-ոսկին:
Բան չըմնաց խեղճ ռամիկին-
Լոկ ծեղ ու կուտ կալատակին:

Էս որ տեսավ՝ կրակ ու բոց
Բռնկեցավ Մհերի ծոց.
Ախ կըքաշեր օր ու գիշեր
Ու կխորհեր մոայլ Մհեր.

-Ռամիկ, մշակ,
Դուք կրլցնեք
Մառան, մարագ
Հոր ու հնձան
Թե՛ իշխանին, թե՛ մեծատան,
Որ անոթի, մերկ ի մորեն
Մնաք նորեն:

Ռեսը կանչեց, ասավ.-Մհե՛ր,
Հարկ տուր հիմի,
Գլխահարկ տուր թագավորի:
-Ի՞նչ հարկ, ի՞նչ կոռ,
Ի՞նչ թագավոր,
Պարտք է տվել, կուզե հիմի,-
Ասավ խիզախ Մհերն Ազնանց
Ու բերդի պես կանգնավ, մնաց:
Ռեսը ձենեց, ձենին եկան
Գեղ-գեղովի, ճորտ ու մշակ,
Ուսերով վար՝ փոկ ու ճուպան,
Անթերու տակ՝ բիր ու մահակ:

-Կապե՛ք, ասավ, կապե՛ք ձեռ-ուտ
Երկաթ գարկեք, տարեք ձգեք
Մութ բռնատուն:

-Վա՛յ ձեզ, ճորտեր խեղճ ու տխմար,-
Ինձ գորավիզ կանգնելու տեղ
Ոսխին դեմ ձեր հոգեառ,
Վերցրել եք զեն՝
Թափվել վրաս, հանց ձեր ահեղ
Թշնամու դեմ...
Մեկդի՛ քաշվեք, մեկդի՛ հիմի,
Ճամփա՛ տվեք, թող ռեսը գա,

Թագավորի հարկը տանի...
Ասավ Մհեր,
Ու անատիկ բերդի նման
Կանգնավ մնաց:
Գեղ-գեղովի ձեռք զարկեցին
Մհեր բռնեն.
Մհեր հոնքեր ժողվեց իրար,
Լախտը փարտեց,
Ծայրը լախտին դիպավ սանդիւն,
Աղասանդը փրթավ տեղեն,
Թռավ գնաց՝ կրակ կտրած,
Ու կրթոնի մինչև հիմի:
Շորշոփն հզոր՝ լարած լախտին,
Շանթի նման փոեց գետին,
Փոեց գետին գեղապետին
Յոթըն օրվա մեռելի պես:

Գեղ-գեղովի էս որ տեսան,
Գումար փախսան, եղան ցրիվ,
Հանց չոր խոիվ քամու բերան,
Ծերպ ու ծործոր շունչներն առան:

Ելավ Մհեր սիտը խոլոր,
Միտքը՝ մոլոր,
Ճամփա ընկավ,
Ճամփան տեսավ՝
Սարի կանանչ մարմանդներով,
Ձորի մարմանչ աղբյուրներով,
Վայրի հավքեր ուրախ-զվարթ

Կրոթոնեին, ծափ կուտային,
Տաղով-խաղով, ուրախ-զվարթ:
Մհեր դարձավ՝ նրան ասավ.
-Երանի՜կ ձեզ, վայրի հավքեր,
Դուք օրհնված եք, մարդն անիծած,
Ազատ, անպարտ,
Ընկերներով ու ախպոր պես
Կապրիք անհոգ ու սեր կանեք,
Ո՛չ արտատեր կրճանճնաք,
Ո՛չ հարկ ու կոռ, ո՛չ թագավոր,
Երանիկ ձեզ, վայրի հավքեր...

Անձնահուր Մհեր
Չվեց ու հասավ Պղնձե-քաղաք:
Պղնձե-քաղքի պարիսպներ ու դուռ
Պինդ-Պղնձակուռ.
Կամուրջ, բուրգ ու բերդ՝
Պինդ-պղնձակերտ:
Ժուռ եկավ քաղքի գոեհ ու փողան
Հազար մանեման
Կանգ առավ մոլոր մեջ պողոտային
Առջև փառանցփառ մեկ ապարանքին.
Տեսավ՝ վարպետներ բանձրիկ պատերեն
Կրկանչեն ամուր.
-Էհե՜յ, քար բերեք,
Շաղախ ու խիպար:
Բանվորներ՝ առած ուսերին, մեջքին
Քարեր ահառիկ, դույլեր ահագին,
Ու սանդուղքներով ոլոր-ոլորուն,
Կելնեն-կիջնեն,
Ծնկներով՝ դեղև,

Սրտով՝ հեիհե:
Որ տեսավ Միեր մեկ տղա բանվոր՝
Քարը շալակին բանձրաքաշ տեղեն
Վար ընկավ գետին ու եղավ ցրեխ
Գլուխն ու ըղեղ...

Էս որ տեսավ Ազնանց Միեր,
Հանց փոթորանք ծովու վրա,
Որ հագարան վագրերու պես,
Կրճռոճա ու կրկորգե
Պատ ու պատնեշ,
Բորբ որ բորբոք դարձավ ասավ
Իրեն սրտին ու աշխարքին.

-Է՛յ, դուք, մշակ, ճորտ ու բանվոր,
Կըշինեք հար դուրք ու դարբաս,
Ու ձեզ համար
Լուծ ու անուր, գնդան ամուր:
Երթամ շինեմ բերդ ու պատվար՝
Նեղ ու դժար օրվա համար.
Առնեմ իմ հոր գենքերն ու ձին,
Ու Սասանց տան կուռ կտրիճներ՝
Կովիս համար վիզ ու սատար.
Ելնենք գուպար
Աշխարքի դեմ գրկող ու չար.
Ողջ ավերենք
Ու ռամկություն բերենք աշխարհ,
Ռամկի օրենք ու իրավունք,
Որ տեր դառնա ռամիկն իրեն
Սուրբ վաստակին, արդար հացին:

Երրորդ գլուխ

Ու կրակված թռավ Մհեր
Եկավ, ելավ
Մին ու Սասուն-Սասունա սար:
Սասունա սար՝ վեստ ու վիթխար,
Հանց երկնամուխ
Յրլի գլուխ,
Ու կրփնչե գոռ ու ահոիկ
Բուք-մըրրրիկ:
Կիրճերու մեջ Սասնա գետեր,
Հանց մերկ ու կեռ կայծակ-թրեր,
Էն ձյունափառ սեգ Ծովասար,
Որ աստղերուն է հավասար:

Կըղեգերեր Մհեր անդուլ
Անգրղ գետեն մինչ Մեղան-սար,
Մարաթուքեն՝ Ծծնակաքիթ:
Ու կրփնտրեր բերդի համար
Քար ու կապան, լեռ առապար.
Անկ ու հարմար:

Օրանց մեկ օր՝ մութն ու մուրճ
Մեջ կապանին, խոր ծմակին,
Մեկ վագր վիրագ ու ահագին,
Դեն Մհերին խոպաց, վարգեց
Ու մոնչաց խոլ զարհուրիկ:
Մհեր լախառը քաշեց, զարկեց,
Ճեղքեց գանգը վագրի ահոիկ,
Միսը կերավ, մորթը ձգեց
Կուռ թիկունքին, գլխու վըրան՝

Գիշտ ու խալամ:
Գտավ Մհեր մեկ խրոխտ լեռ
Մեջ բավիղին Մարաթուքա,
Ջերդ բանձրիկ գահ,
Կողն ու կրնակ՝ գուղձ երկաթին,
Ուր կընայեն ամեն դիեն
Վիհեր մթին վեժ-անդունդին.
Քար ու կապան, լեռ առապար
Բերդի համար անկ ու հարմար:

Ազնանց Մհեր լախտն առավ ձեռ
Վազեց իջավ Տարոնա դաշտ:
Տարոնա դաշտ մեծ գետ ունի,
Խոր ու բըրբը.
Ու անունն է Արածանի.
Հարյուր քառսուն վտակ ու վետ,
Կըխառնվեն իրարու հետ
Ու կըհյուսեն Տարոնա գետ:
Տեսավ Մհեր՝ ջուրն է հորդել,
Վարար-վարար,
Ու կավերե գեղ ու հանդեր,
Արոտ ու վար
Շինականին ու ռամիկին:

Խղճաց Մհեր, մրմուռ սրտով
Վարզեց հասավ Քարքե սարին.
Մեկ ապառաժ վեհ վիթխարի
Ժեռ քարերեն Քարքե սարի
Մղեց, բերեց
Գլո՛ր-գլո՛ր,

Դդո՛ր-դդո՛ր
Բերեց ձգեց էն գետի մեջ.
Գետը բաժանեց երկու ճյուղի,
Մեկն աջ գնաց ու մեկը՝ ձախ:
Չուրերն իջան,
Առաջվա պես արևերես
Ելան գեղերն ու հանդաստան
Շինականին ու ռամիկին:

Տարոնցիք էս որ տեսան,
Ջարմացք ահեն ջուր կտրեցան.
Փախան, մտան
Արև-Առինճ մեծ շահաստան,
Վիշապաբերդ, արուրակերտ:
Արուրի դուրք քառսուն նիգով
Իրենց ետնուց պինդ գոցեցին:
Մհեր հասավ լախտը ձեռին
Ու յոթն հեղ որոտմունքով
Կոփեց բերդի դուրք արուրին,
Դոփեց գետին պողպատ ոտքով,
Ձենը ձգեց ահեղագոչ,
Ծխնու վրա դողաց դողդոջ
Դուրք արուրին:

-Էյ Տարոնա իշխան ջոջեր,
Ականթոթափ
Ժողվեք բերեք, տվեք ինձի
Ձեր արծաթով, հացով-ջրով,
Հարյուր վարպետ, որ վեմ տաշեն,
Հարյուր վարպետ, որ պատ քաշեն.
Բերեք հազար բանվոր, մշակ,
Որ քար կրրեն, երկաթ կրոն.
Բերեք հազար բանվոր, մշակ,

Որ հող թալեն, արճիճ հալեն:
Բերեք, թե ոչ ձեր տուն ու տեղ
Ավեր կանեն, հող ու աղուր,
Չորսդին կուտամ՝ հողմերուն կուր:
Ու Մհերի ոտքը եկան
Աղ ու հացով, խնդիրք-լացով,
Արև-Առինճ քաղքի ջոջեր՝
Վաճառապետ ու գանձաշատ.
Ականթոթափ
Բերին տվին հացն ու արծաթ,
Հարյուր վարպետ, որ վեմ տաշեն,
Հարյուր վարպետ, որ պատ քաշեն,
Բերին հագար բանվոր, մշակ,
Որ հող թալեն, արճիճ հալեն:

Վարպետ-բանվոր Մհեր առավ,
Գումար տարավ
Բարձրիկ Սասուն, Սասնա աշխարհ,
Խոլ ու խոժոռ քերծի վրա:
Ու շինեցին հզոր քերծին
Բերդ ու պատվար, զերդ կուռ ասպար,
Կայծակ քարով ու որձ-քարով
Կամրջապատ փապ ու վիրապ:
Արճիճ լցրին կրի տեղակ,
Մեջ հիմերուն,
Արճիճ լցրին խիճի տեղակ,
Մեջ որմերուն:
Կանգնեցրին գոռ աշտարակ
Սուր սնարին՝ վես ու անել,
Ուր լոկ արծվի թևն է դիպել:
Աղխ ու նիգով մուխ երկաթի
Դուռ-դռանդի:
Ու շինեցին խըրոխտ բուրգեր՝

Բանձր ու բոլոր,
Պատուհաններ՝ աչքով խոլոր,
Կրնայեին ճամփաներուն
Ոլոր-մոլոր,
Թե՛ մոտավոր, թե՛ հեռավոր:
Ու անունը բերդի դրավ՝
«Մհերի Քեն».
Անունը սոսկ, բերդը վրան
Մինչև Էսօր սպառագեն
Գոռ պահապան:

Գնաց Մհեր՝ բարկ ու կրրակ,
Իջավ Սասնա Աթոռ-քաղաք.
Արև նոր էր աչքը բացել,
Ողջ երկինքն էր ծով-ծիրանի,
Ծուխը կելներ պալա՛ն-պալա՛ն
Ակուրծներեն ու երդերեն:
Ու օրն Էսօր տոն-կիրակի,
Ժամն էր կանգնած պատարագի:
Մհեր մտավ Առյուծաբերդ,
Չոջանց իր տուն,
Յոթը կողպեք պատուհանեն
Հանեց Դավթի գրահ ու վերտ,
Ոսկի գոտիկ՝ յոթը պատիկ,
Վահան լանջքին
Վառ սաղավարտ դրավ գլխին,
Կապեց մեջքին
Թուր-Հավլունին, Թուր-Կայծակին:
Ելավ ոտքով զարկեց գոմի
Տասը նիգով աղխուկ դռան,
Ընկավ ջախջախ ու ծխնեհան
Դուռն երկաթի.
Հանեց Դավթի

Ձին հրեղեն՝ բռնած բաշեն:
Ձեռքը նյուսին դրավ՝ հեծնի,
Ճնճրղափորիկ հասավ ժամեն,
Եկավ մթնած՝ վրան թնդաց,
Ու արմունկեն քաշեց կատղած.

-Չքվի՛ս, Մհեր,

Չար, անատակ,

Նաշրդ տեսնեմ,

Գետինն անցնես:

Հանց արմունկով հրրեց Մհեր

Հեստ հորեղբոր,

Արմունկն առավ ակռաներուն

Ու ակռաներն եղան փշուր

Հեստ հորեղբոր:

Հեծավ Մհերն արևագուն,

Հեծավ խթեց հրեղեն ձին:

Թռավ կանգնեց քաղաքամեջ,

Աջու ձեռքին

Հագարաշող Թուր-Կայծակին:

Հանց գոռ-ամպրոպ Անդոկ լեռան

Կրկայծկլտե, կրորոտա

Գոռաց Մհեր Սասնու վրան.

-Է՛յ դուք, Սասնա ծոեր ու ճետ,

Է՛յ դուք, գեղջուկ, մշակ ու ճորտ,

Ձեռնել գիտցող նիզակ ու նետ,

Ձեռնել գիտցող գուրգ ու գեղարդ.

Թող ամենքը ասպագինվեն,

Գան ինձի հետ-

Քանդենք հիմեն աշխարհի չար

Ու ոռակություն բերենք աշխարհ,

Ռամկի օրենք ու իրավունք,

Որ տեր դառնա ոռակն իրեն

Արդար հացին, սուրբ վաստակին:

Ու ետ եկավ Մհերի ձեն
Սալնո ձորեն, Ծովաց Դուռեն,
Ճապաղ-Ջուրեն, Մշու Դուրեն,
Խութա Քարեն, Գրգուռ սարեն,
Փովեց նորեն
Գողգոթայեն, հազարաձեն,
Սասնո վրրեն:

ՉՈՐՐՈՐԴ ԳԼՈՒԽ

Ջոջ տան պետեր, խոլ հսկաներ-
Ձենով Օհան ու Խոր Գուսան,
Թառ-Ճնճղուկ ու Խոր-Մանուկ,
Վժիկ-Մխո, Բոնած-Կուռիկ,
Ջոջ-Վիրապ ու Ճող-Վիրապ
Ոստանիկներ ու Սեպուհներ,
Ու Ագատներ ու Ավատներ,
Հագած-կապած վերտ ու վահան,
Սուր ու աշտե, տեգ ու նիգակ,
Իրենց առջևն առած-բերած
Հոժ ժողովուրդ- գեղ ու քաղաք,
Գեղջուկ, մշակ, ճորտ ու ռամիկ,
Հագած-կապած գրահ-շապիկ,
Գունդ ու մկունդ, պարս ու աղեղ,
Գրոհ տվին, եկան մեկտեղ
Դեմ Մհերին ու ձենեցին.-

-Է՛յ դև Մհեր,
Վար էջ ձիեն, ժամտուն գրնա,
Լա՛ց, որոտա ու դարձ արա
Խորհուրդներեն չար սատանա
Կոհ՞վ կուգես... Մեղքը վրբեդ,
Էսօր նեթ
Քեզ կրխատնենք հազար տարվա
Մեռելոց հետ...

Մհեր կեցավ անպատասխան,
Անպատասխան լեռ անսասան:
Բոլոր մեկտեղ դառան ետ-ետ.
Բոլոր մեկտեղ կանգնան մեկեն,
Բոլոր մեկտեղ սալ ու գետին
Ոտներով պիրկ՝ պինդ դոփեցին,
Տեգերով կուռ հանց կովի կանչ
Վահանները պինդ կոփեցին,
Թինդ ու թափով թռան առաջ,
Շկահելով, գոռգոռալով,
Հողմի նման խիստ խոյացան,
Եկան վետ-վետ ու իրենց հետ
Ամպ ու փոշի, մուղտ ու մղեղ,
Գոռոթ տվին
Դոռոթ տվին,
Կուռ կռուփներ ցցած ահեղ,
Թռան, եկան, եկան հասան՝
Մհեր գլեն,
Մհեր ճմլեն:-
Մհեր խթեց Ձին հրեղեն
Ու մխրճվեց մեջ ամբոխին
Ճեղքեց ամբոխն երկու մասի,
Մեկն աջ թալեց ու մեկը ձախ.
Կեսն՝ արևաթ, կեսն՝ արևապատ,

Մղեց, եկավ, կանգնավ խիզախ
Դեմ -հանդիման, ճակատ-ճակատ
Իշխաններուն, Սեպուհներուն,
Ավատներուն, Ազատներուն,
Քաշեց զարկեց Թուր-Հավլունին,
Թուր-Հավլունին, հանց հուր-կայծակ՝
Մեջ մթագին ամպ ու գամպին,
Կտրեց, թափեց,
Այրեց, լափեց
Ով որ ընկավ թրի վրան,
Ինչ որ ընկավ հրի բերան:
Արյունն ելավ գոշ-գոշ գմաց...
Մնացածներ գումար փախան,
Եղան ցրիվ, հանեց չոր խոփվ...

Մն ագռավի մոայլ կառան՝
Մն լուրն հասավ Սասնա ականջ:
Իշխան, ջոջեր, ժամերեցներ
Ելան ժամի կոչնակ տվին.
Ու չորս դիեն ծեր-հալևոր,
Մեր ու մանուկ, աղքատ, հարուստ
Ժամ ժողվեցան, նորեն եկան,
Ալիք-Ալիք ծովու նման,
Ծով կապեցին ժամի բոլոր:
Իշխան, ջոջեր, ժամերեցներ
Ու իրենց հետ երդումարդով
Սասուն լման
Նգովք արին գոռ Մհերին.
-Անիծվես դո՛ւ,
Չարը՛դ Մհեր,
Դո՛ւ, ներհակ Նեռ,
Դո՛ւ, Դև ցասման
Դո՛ւ, որ կուզես՝ աշխարհ քանդես,

Ծարավ մընաս ու անոթի,
Անճեստ մընաս ու անորդի,
Մահ ուզենաս, չգտնես մահ,
Մինչ Քրիստոս դատաստան գա՛
Քո դատ կըտրես:

Ու անեծքը հասավ բռնեց
Մհերին.
Գետինն էլ չէր կարող տանի
Մհերին:
Ձիու ոտքը ծունկերն՝ ի վեր
Հողերու մեջ կըմխրճվեր:
Մհեր ուժով, ուժով-գոռով
Հասավ հոր-մոր գերեզմանին,
Գրկեց հողվարքն, ասավ լալով.
-Վե՛ր ել, հերիկ
Վե՛ր ել, մերիկ
Մեկ ճար արեք
Ձեր Մհերին:
Ու հերն ու մեր գերեզմանեն
Լացին, ասին.
-Գնա՛, որդի, Տոսպան բլուր,
Ագռավու այր,
Ու քար քաղե, ավագ մաղե
Լա՛ց ու զղջա,
Որ Քրիստոս քեզի խղճա,
Թողություն տա:

Երկիրն էլ չէր ուզի տանի
Մհերին,
Արեգակն էլ՝ աչքի նման
Մեռելին
Պաղ կընայեր ու լույս չէր տա

Մհերին:

Ձիու ոտքը ծունկերն ի վեր

Հողերու մեջ կրմխրճվեր.

Ուժով-գոռով գնաց Մհեր,

Եկավ, հասավ Վանա ծովուն:

Ագռավու Քար բացվեց մեկեն,

Ագռավ-կալավ մեջ իր ծոցին

Մհերն ու Ձին:

Ագռավու Քար գոցվեց նորեն

Նրբա վրբեն:

Մեջ անձավին անմահ, անմեռ,

Կա ու կապրի Տասման Մհեր.

Գլխու վերև-նրսեմ ճրագ՝

Գիշեր-ցերեկ հավիտյան վառ.

Խմած ջուրը՝ մեկ ըսկահակ.

Հաց օրեն՝ երեք նշխար:

Մեկ խուրճ առույտ Ձիու առաջ

Ամառ-ձմեռ դալար-կանաչ:

Ու կրմտքե անմահ Մհեր

Աշխարքի բան.

Աշխարքի բան, հանց որ իժ-օձ,

Կրխեթրթե սիրտն ու հոգին:

Ու ո՛չ կուլա, ո՛չ կրգոջա,

Որ Քրիստոս խղճա-գթա,

Վես արարքին թողություն տա:

Ու թիռ կուգան

Բարդ-բարդ ամպեր՝ հրով-ջրով

Լույս Մասիսի վեհ գագաթեն,

Սիփան Սարեն, Ծիպան ծովեն,

Կայծակ կուտան
Ագռավու լերկ Քարի վրեն
Ու Մհերի գոց Դուռն ի վեր
Կրգոռգոռան, կրորոտան,
Փըխրին, կերթան:

Մհեր այրեն, Քարի խորեն
Խոլ կըթնդա, դողող կուտա
Բարկութենեն:

Կըվրընջա ու կըդոփե
Ձին սանձակոծ, կրակ ու բոց,
Ու կըժաժեն Մհերն ու Ձին
Աշխարհն հիմեն:

Ամեն տարի օրն Համբարձման,
Երբ իրարու համբույր կուտան
Երկինք-երկիր, թե հուր ու ջուր,
Ամեն տարի օրն Համբարձման,
Երբ կըբացվի ամեն փակ դուռ,
Կըվախենան գեղ ու քաղաք,
Թե կըբացվի Ագռավու Քար,
Կելնի Մհեր արև-աշխարհ:
Գեղ-գեղովի, քաղաք-քաղքով,
Արտասուքով
Կըպաղատեն Քրիստոսին՝
Չար Մհերին կապե-բանդե,
Որ դուրս չըգա՝ աշխարհ քանդես:

Մեկ Համբարձման օր, երբ Մհերի Դուռ
Նորեն բաց եղավ, Ագռավու անձավ
Մեկ ծերոն հովիվ ներս մտավ, տեսավ՝
Մեկ պարթև վեմ-մարդ՝
Գլխին սաղավարտ,

Հեծած կրակ Ձին,
Կայծակը ձեռին,
Մթան մեջ կանգուն:

Հարցուց.- Ո՞վ ես դուն:
-Մհերն եմ ես, Դավթի տղան,
Դու, հայկոր, ուստի կուգաս:
-Լույս աշխարքեն, հովիվն ասավ:
-Աշխարքն է՞ն է, ինչպես որ էր,
Համբավ տվավ հովիվը ծեր:

-Նորե՞ն ռամիկ դառ կրդատի,
Աշխարհ կուտե,
Որ կըմնա ինքն անոթի՞,
Հարցուց Մհեր:

-Հա՛, Էսպես է, Ազնանց Մհեր:
-Դե, դարձ, գնա քո չար աշխարհ,
Խոր գայրութքով ասավ Մհեր:

-Դու ե՞րբ պիտի դուրս գաս աշխարհ,
Հարցում արավ հովիվը ծեր:
-Երբ շեղքն հասնի
Ոսկորին,
Ռամիկ կանչե
Մհերին,
Պատգամ տվավ Ցասման Մհեր:

Որ դուրս ելավ հովիվն այրեն,
Ագռավու Քար գոցվեց նորեն:

Մինչև Էսոր դեռ
Էնտեղ է Մհեր.
Հուրնի Ձին հեծած,

Սաղավարտ կապած,
Կայծակն աջ ձեռին,
Վահան՝ձախ ձեռին,
Հագած կոտ ասպար.
Միշտ ու միալար
Կըսպասե աննինջ՝
Հոգին ականջին
Ու ականջը՝
Ռ-ամկի կանչին:

ՎԵՐՉԵՐԳ

Էն օրեն վեր անցան դարեր,
Երբ ռամկասեր Մհերը վես՝
Անձավի մեջ քանդվեց անել.
Անցան հագար տարիներ չար,
Նորեն հագար չար տարիներ,
Դառն ու դաժան, մութն ու մլար:
Ռ-ամիկը, հանց ճորտ ու ստրուկ,
Բանվոր, մշակ, գերի-գրաստ,
Կտառապեր ու կաշխատեր,
Կտառապեր ու կըտքներ
Արքաներու, իշխաններու,
Մեպուհներու, հարուստներու
Շահի համար անհագ, անկուշտ:
Ամենուրեք ու ամեն տեղ
Կչարչարվեր անդուլ, անխոնջ.
Ծովերու մեջ ու բովերու,
Բարկ ու կրակ արևի տակ,
Սառնամանի հողմերու տակ,

Խեղճ, անոթի, մերկ ի մորեն.

Ու կրմնար նորեն-նորեն

Անիրավունք ու անբաժին:

Տարվա տարի ու օրն օր

Լուծը դաժան չար բռնության

Կրժանրանար ռամկի վրան:

Ու մինչև որ շեղբը հասավ,

Հասավ ռամկի չոր ոսկորին:

Երբ շեղբն հասավ չոր ոսկորին,

Ահեղ ցավեն ճրչաց ռամիկ:

Քաղաքներեն ու գյուղերեն,

Ու ծովերեն ու բովերեն,

Դարբնոցներու հրեն-բոցեն

Ճորտ ու ըստրուկ, բանվոր, մշակ,

Աղքատ ու գուրկ ձեն տվեցին

Մահի պատրաստ, ռազմահրավեր,

Ձեն տվեցին ու կանչեցին

Վես Մհերին:

Ամեն դիեն կանչերը հուր՝

Հազար, հազար, հազար ու բյուր,

Հանց ծովերու փոթորիկներ,

Հանց ծովերու գոռ ալիքներ,

Եկան, եկան ու կոփեցին

Մհերի Դուռ, Ագռավու Քար:

Լսեց Մհեր մեջ անձավին

Կանչերը հուր, հազար ու բյուր՝

Մահի պատրաստ, ռազմահրավեր.

Բազուկն երկաթ պրկեց Մհեր,

Խոլ մրրկվեց սիրտն ու հոգին,

Ու ժամեցին աշխարհն հիմեն
Ու ճեղքեցին քար-ապառաժ:
Թուր-Հավունին կայծակ տվավ՝
Գոռ կայծակներ ահեղաթափ,
Խորտակեցին կապանք ու դուռ,
Ելավ Մհեր արև-աշխարհ:
Ու վարգեցին, թռան, եկան
Հագար, հագար, հագար ու բյուր
Ճորտ ու ըստրուկ, բանվոր, մշակ,
Ծով կապեցին Մհերի շուրջ,
Ծով կապեցին փոթորկաշունչ.
Գրոհ տվին բոլոր մեկտեղ՝
Արքաներու, իշխաններու,
Սեպուհներու, ավատներու,
Հարուստներու վրա մեկտեղ.
Ավերեցին աշխարհը չար,
Ու ոամկություն բերին աշխարհ,
Ռամկի օրենք ու իրավունք,
Որ տեր դառնա ոամիկն իրեն
Սուրբ վաստակին, արդար հացին: